

Ikonen

en väg att se tillbaka på vår tros källor

Lilian Nilsson

Ikonen – en väg att se tillbaka på vår tros källor

I begynnelsen var Bilden. Nej, det är inget felcitat! I stället ett försök att rikta strålkastarljuset mot ikonerna, dess historia och mening. Många av den kristna kyrkans liturgiska uttryck, t ex ikonerna, försvann i och med reformationen och senare i kyrkohistorien i och med de reformerta kyrkorna och frikyrkorörelsen. Det blev den egna kyrkans eller samfundets verksamhet och framväxande tradition, som fokuserades i stället för den kristna kyrkans långa historia med sina olika uttryck i gudstjänst- och vardagsliv. Idealet blev t ex att göra kyrkolokalerna rena från allt som kunde skymma Guds eget ord, tolkat och uttryckt i predikan, bön och sång samt i centrala kristna symboler, t ex korset.

I vår tid ser vi nu sedan en ganska lång tid tillbaka i kyrkan – Kristi kropp – en rörelse som går åt det motsatta hållet. Riktningen är mot ekumenik och därmed mot gemensamma liturgiska uttryck som bevarats och förstås i århundraden och visat sig kunna bli gemensamma. Hit hör ikonerna.

”I begynnelsen var Ordet” – skaparordet – och människan skapad till Guds avbild med en djup längtan att förenas med Gud. Man kan uttrycka saken så att vi som människor alla är bärare av en inre ikon – Guds tanke om oss, som inte kan utplånas.

”När tiden var inne sände Gud sin son till världen”. (Gal. 4: 4-7)

Gud blev människa i Kristus och Kristus återspeglar Guds kärlek. Ikonen är en jordisk bild av en himmelsk urbild. ■

Bilden i Urkyrkan

De första kristna samlades till gudstjänst i hemmen och på platser där de kunde känna sig trygga att skapa små gudstjänstrum. De mest kända av dessa första kollektiva platser är katakomberna i Rom. I sina begravningsriter kunde de kristna där uttrycka sin tro på kroppens uppståndelse till skillnad från romarna, som tillämpade likbränning.

Katakomberna i Rom blev mycket tidigt ett ställe för de kristna att i bild uttrycka sin tro. Här kunde de skapa små altare och ovanför dem en bildvärld, som levandegjorde det centrala i tron redan från 100-talet och framåt. En mycket viktig sak var att i bild så konkret som möjligt bevara evangelietexterna, som länge traderades muntligt.

I bilden ovan har jag sammanfört tre katakombbilder med en Kristusbild i centrum, omgiven av berättelserna om den gode herden och kvinnan med blodgång. Om man tar fasta på kärninnehållet i de många motiven, som finns i katakomberna, så ser man snart

att det handlar om människans frälsning, om hennes behov av att få uppleva sig som Guds avbild, den bild hon skapats till.

Kristusbilden i mitten är troligen en av de äldsta som finns bevarad. Den är enkel och återgiven med den vanlige judens eller romarens mänskliga utseende. ”Han hade inget ståtligt yttre, som drog våra blickar till sig, inget utseende som tilltalade oss”. (Jesaja 53: 2) Med ögonen riktade både utåt mot sidan och inåt uttrycker han på en och samma gång sin jordiska och sin himmelska närvaro. Alfa och Omega – ”Jag är den förste och den siste” – är tecknade på hans gloria och symboliserar hans eviga tillvaro och närvaro.

Bilden av Den gode herden uttrycker nuets glädje. Fåglarna sjunger då Herden, Kristus, i dåtida romersk dräkt funnit sitt förlorade lamm. Bilden av kvinnans möte med Jesus och hennes bön till honom uttrycks på ett mycket konkret sätt. Hon försöker helt enkelt hålla fast Jesus i hörntofsen på hans mantel och Jesu svar till henne är: ***”Kvinna, din tro har hjälpt dig. Gå och var botad från ditt onda.”*** (Mark 5:25-34) ■

Sinaiikonen

Vi i befinner oss nu i mitten av 500- talet e. Kr. Kristusbilden ovan ser mycket annorlunda ut än katakombernas. Från att ha varit en förföljd kyrka har kristendomen i början av 300- talet blivit tolererad och i slutet av detta århundrade statsreligion i det dåvarande romerska riket med kejsarmakten i Bysans eller Konstantinopel som värnare. Justinianus var kejsaren, som i mitten av 500-talet på olika sätt ville värna kristendomen. Han hade år 565 låtit uppföra ett kloster på den plats, där Mose såg den brinnande busken, nära Moseberg i Sinaiöknens södra del.

Samme kejsare hade redan 537 låtit inviga Hagia Sofia, Den Heliga Vishetens kyrka i Konstantinopel. Ikonen ovan som kallas "Kristus Allhärskaren" var en gåva till klostret av honom. Den kristna kyrkan blev under kejsarmakten alltmer rik och mäktig. Ikonen bär drag av detta. Kristus sitter på en tron som liknar kejsarens. Han har också försetts med ett romerskt förtjänsttecken, ett gyllende band, en clavus, på höger axel. Ikonen är målad av en både tekniskt och teologiskt skicklig målare, troligen vid kejsarens hov.

Kristus – Allhärskaren. 500 -talet

Historien har visat att denne målare i och med sitt arbete redan då var i färd med att utforma en ikonstil, som i sin grundstruktur har funnits genom århundradena och används av ikonmålare ända in i vår tid. Denna målningstradition har kallat den bysantiska – efter Bysans, det ursprungliga namnet på Konstantinopel – och har som främsta avläggare den ryska ikontraditionen.

Frågan är nu vad vi ser i bilden? Vad som har varit och är tidlöst? Vi ser en gestalt, som möter oss med en levande genomträngande blick. Ena ögat är som i katakombbilden ovan riktat uppåt mot den evige Fadern, också symboliserad av den gyllene glorian. Med det andra ögat ser Kristus oss var och en och söker vårt gensvar: ”Du är Guds skapelse och bärare av en inre ikon, en bild, som säger att du är Guds avbild, skapad att både ta emot och ge ut av Kristi kärlek.”

Den välsignande gesten av höger hand räcks emot oss. De tre sammanförda fingrarna betecknar kyrkans tro på Fadern, Sonen, och den Helige Ande. De två fingrarna ger bilden av att Kristus är både gudomlig och mänsklig, inte en avlägsen gud utan en gud som delat våra villkor som människor. I sin famn bär Kristus evangelieboken, den stora berättelsen om Gud och om människan, berättelsen som skulle nå ut till världens yttersta gräns och förklara vem Gud och vem människan är. På boken lyser korset, uppståndel-sens symbol. Ikonen har nu i bild tydliggjort det som de första kristna trosbekännelserna har formulerat i ord. I begynnelsen var det gudomliga Ordet – och Bilden har hjälpt oss att se det. ■

Från 500-talet ända in i vår tid...

De fasta traditionerna till trots kan ikonmålaren i någon mån utforma bilden på sitt sätt. Dock gäller att färgerna väljs så att manteln alltid har en blå ton. Den betecknar Kristi mänsklighet. Tunikan, skjortan, skall vara röd och betecknar hans gudom. Glorian ger en förnimmelse av det himmelska. Eviga ljuset. Kristusikonerna har ett kors inriktat i glorian och tecknen "Khå ån" som betyder "Jag är den jag är". Med andra ord namnet på Gud, Jahve. Tecknen IC XC betyder JESUS KRISTUS. De tre tecknen ovanför dem visar att namnen är förkortade (första och sista bokstäverna).

Målandet sker med en tempera, blandning, av färgpigment och äggula, blandat med lite vatten och ättika. Färgpigmenten kommer i de flesta fall från olika bergarter och är av samma slag som de gamla egyptierna målade sina tempel och gravplatser med. ■

Till höger: Exempel på hur traditionen och bildmotiven bevarats till vår tid.

Ikonerna målade under 2010-talet har Sinaiikonens bildmässiga struktur.

**Kristus Allhärskaren,
Lilian Nilsson**

**Kristus Allhärskaren,
Lilian Nilsson**

Ikonmåleriets ryska tradition

**Ängeln med det gyllene håret,
1100-talet**

Vid sidan av det bysantinska riket är Ryssland, som kristnades från och med 900-talet och framåt den nation, där ikonkonsten nått sin högsta utveckling. Det var den ortodoxa kristna traditionen i Bysans som nu fördes vidare till Rus och Kievriket.

Den ryska ikonerna präglas av innerlighet. Den förmedlar värme, ro och glädje och den återspeglar förvisningen om att det kommande livet är ett liv i glädje hos Gud.

En vanligt förekommande bild är den som kallas *deesis*, förbön. Den kan i sin helhet återge Kristus på

domarsätet, omgiven av gudsmo­dern och Johannes Döparen. I bönen assisteras de av ärkeän­glarna Mi­kael och Gabriel. Änglarna ser medkännande och in­nerligt ned mot den som böjt sig i bön framför bilden.

Den bild jag visar till vänster är från en sådan grupp­bild. Denna bild kallas ”Ängeln med det gyllene håret” och är målad i Novgorod på 1100-talet.

Nedan visar jag en egen bild målad 2013 på en kurs i Rättvik, Stiftelsen Berget. Mina två ikoner ovan är målade 2008 på Wettershus respektive Bjarka Säby 2011. ■

**Ängeln med det gyllene håret,
Lilian Nilsson**

Ikonernas ikon

”Ikonernas ikon”, ja så har den blivit kallad

Ikonens egentliga namn är ”Den gammaltestamentliga Treenigheten” och är målad under tidigt 1400-tal. Målarens namn är Andrej Rubljov och ikonen finns på Tretjakovgalleriet i Moskva.

Rubljov framställer i denna ikon på ett symboliskt sätt Den Heliga Treenigheten. De tre gestalterna finns inom en cirkel, också det symboliskt för enheten Fader, Son och Helig Ande. Ikonmotivet utgår från en händelse i Gamla Testamentet. Enligt 1Mos. 18 uppenbarade sig Gud för Abraham. Uppenbarelsen skedde i form av tre änglar, som blir utspisade av Abraham och Sara som av dem får löftet om en son. I bakgrunden ser vi ett träd och ett berg. Platsen kallas Mamres terebintlund. Enligt kyrkans tradition skall besöket av de tre änglarna ses som en uppenbarelse av hela treenigheten. Bilden är ett försök att i bild uttrycka en djup kristen erfarenhet som aldrig kan förstås med förnuftet, nämligen att den ende guden har uppenbarat sig i frälsningshistorien som Fadern, Sonen och Den Helige Ande.

Uttolkare av detta ikonmotiv pekar på de tre bildernas likhet samtidigt som de tycker sig se olikheter. Den vänstra ängeln är något bortvänd från betraktaren och dess klädnad har en obestämd, blek nästan genomskinlig färg. Denna ängel ses som Fadern som vi människor vet minst om och som vi inte kan göra oss en bild av. Trosbekännelsen talar utförligast om den andra personen i treenigheten, Kristus. På mot-

svarande sätt uppehåller sig ikonerna mest vid den mellersta ängeln. Denna har kroppen riktad direkt mot betraktaren. Ängelns klädnad har mera täta, klart bestämda färger: blått och brunt som uttrycker Kristi två naturer. Blått är himlens färg och en symbol för det gudomliga. Brunt är jordens färg och symboliserar det mänskliga. Den tredje personen i Treenigheten, Den Helige Ande, är enligt trosbekännelsen Livgivaren. Ängelns färg domineras av den gröna färgen.

Kompositionsmässigt är bilden i sin helhet en cirkel, inom vilken alla de tre änglarna finns. Cirkelns mittpunkt finns där den mellersta ängeln har sin hand, riktad mot kalken, Kristi lekamen och blod – för oss utgivna.

Den tomma platsen i mitten tycks vänta på någon. Det är så jag upplever det: jag, du och vi alla är inbjudna. Vad vi upplever där vid bordet är en stark känsla av cirkelns dynamiska kraft: att få bli ett med vår Skapare, Frälsare och Livgivare och att få tas upp i Guds rika Gemenskap, som vi tillsammans kan låta flöda ut mot våra medmänniskor. ■

Liten utställning av ikoner i Stadionkyrkan, Malmö,
på initiativ av Lilian Nilsson.

Utställningen finns tillgänglig under senvintern och
våren 2021.

Stadionkyrkan i Malmö
stadionkyrkan@gmail.com
040-137030